

Конкурентоспроможність як прояв акмеологічної культури особистості

Тетяна АНДРІЯКО,

аспірант кафедри педагогіки вищої школи і освітнього менеджменту Навчально-наукового інституту педагогічної освіти, соціальної роботи і мистецтва

Реалії сьогодення вносять суттєві корективи в освітню політику. Як зазначає В.Кремень, «нам потрібен такий загальнонаціональний стандарт освіти, який би допоміг кожній молодій людині знайти себе, компетентно обрати власний життєвий шлях в умовах динамічного світу» [1, с. 36]. З цього питання В.Андрущенко зауважує, що пріоритетами освіти є не знання самі по собі і навіть не «потреби народного господарства», а розвиток особистості і формування громадянина, здатного самостійно і вільно мислити та діяти [2]. А.Кузьмінський наголошує, що надзвичайно важлива риса способу життя людини у XXI ст. – змінність, динамізм. Звідси – необхідність формувати особистість, налаштовану на сприйняття зміни як природної норми [3]. Отже, актуальність вирішення питань, пов'язаних із формуванням конкурентоспроможності випускника навчального закладу, є безперечною.

Проблеми конкуренції і конкурентоспроможності досліджували зарубіжні науковці-економісти А.Сміт, П.Друкер, М.Портер, А.Маршалл, Й.Шумпетер, Р.Фатхутдінов, І.Спиридонов, сучасні українські вчені О.Алимов, А.Гальчинський, В.Геєць, Я.Жаліло, Б.Кваснюк та ін. Питанням конкурентоспроможності на ринку праці присвячені дослідження українських науковців Д.Богині, Н.Верхоглядової, Н.Глевацької, О.Гришнєвої, І.Куревіної, М.Семикіної, Н.Шевченко. Основні сутнісні ознаки конкурентоспроможної особистості відображені у працях зарубіжних і вітчизняних науковців-психологів С.Рубінштейна, О.Бодальова, Є.Климова, Б.Ломова, Л.Мітіної, М.Варій та ін.

Процеси формування конкурентоспроможності випускників навчальних закладів досліджували російські науковці-педагоги В.Андреев, С.Резник, В.Шаповалов, Т.Пронюшкіна, Б.Тамбієв, В.Мезинов, Л.Бодьян, М.Кибанов, Т.Сливина, Ж.Шуткіна та ін. У вітчизняних педагогічних наукових дослідженнях зазначеній тематиці присвячені праці Н.Ничкало, С.Гури, В.Бондаря, А.Шапошникової, О.Мороза та ін.

Водночас, як зазначає Л.Нічуговська, проблема формування конкурентоспроможності випускника вищого навчального закладу ще не була предметом комплексного філософського, соціологічного та психолого-педагогічного вивчення [4, с. 2].

З цього питання слушною є думка академіка-секретаря НАПН України Н.Ничкало про те, що ринок праці доцільно розглядати передусім як педагогічну категорію. Динаміка змін на ринку праці впливає на розвиток системи освіти, на її модернізацію й відповідно на якість підготовки виробничого персоналу. Дефініція «ринку праці» має бути «олюдненою», потребує розгляду її сутності в тісному зв'язку з людиною, розвитком її творчого потенціалу, вихованням і навчанням, трудовою діяльністю, неперервною освітою впродовж життя [5].

Мета статті – визначити сутність феномену конкурентоспроможності майбутнього фахівця як прояву акмеологічної культури особистості та з'ясувати доцільність застосування у навчальному процесі акмеологічних підходів до її формування.

У численних дослідженнях науковців-економістів застосовуються переважно два підходи до трактування поняття конкурентоспроможності. Згідно з першим, конкурентоспроможність розглядається на рівні виробника і є ступенем переваги або його відставання щодо інших учасників-конкурентів на відповідному ринку. За другим підходом, якого дотримується, зокрема, Р.Фатхутдінов, конкурентоспроможність визначається як властивість об'єкта, що характеризується ступенем задоволення ним потреб споживачів порівняно з аналогічними об'єктами, представленими на ринку [6, с. 573]. На нашу думку, саме цей підхід має слугувати основою для визначення конкурентоспроможності випускника навчального закладу.

Як зазначають науковці (Д.Богиня, Н.Верхоглядова, Н.Глевацька, М.Семикіна та ін.), на відміну від товарних ринків, конкуренція на ринку праці має специфічні особливості. Вони полягають у тому, що основні суб'єкти цього ринку є одночасно носіями попиту і пропозиції. Сама ж конкуренція на ринку праці також має дві форми. Перша – це конкуренція між роботодавцями за найкращих працівників, які своїми професійними і кваліфікаційними навичками відповідають специфіці робіт. Друга – це конкуренція між працівниками за найкраще місце застосування своєї робочої сили.

Узагальнення численних досліджень конкурентоспроможності робочої сили з економічного погляду свідчить про таке. Це поняття розглядається переважно як динамічна, інтегрована сукупність властивостей працівника. Головною складовою конкурентоспроможності в економічних дослідженнях вважається якість робочої сили, яка у поєднанні з особистісними характеристиками працівника дає змогу відповідати вимогам конкурентного ринку, задовольняти потреби споживачів (роботодавців), забезпечувати швидку адаптацію працівника і реалізацію його потенціалу в нових соціально-економічних умовах.

Заслугує на увагу вивчення проблем конкурентоспроможності з позицій теорії людського капіталу (І.Куревіна, О.Гришнова). Узагальнення основних положень цієї теорії дало змогу виділити певні особливості і специфіку людського капіталу, що пов'язані з поняттям «конкурентоспроможність». По-перше, людський капітал втілюється у людині, яка є його носієм. По-друге, навички і здібності людини є запасом, який може накопичуватися протягом тривалого часу. По-третє, процес формування людського капіталу неможливий без участі в ньому людини – його власника. Четверта особливість визначається часовою рисою – знання, вміння і навички суб'єкта набувають властивостей капіталу лише після допуску його на робоче місце. Наступна властивість людського капіталу – це його поділ на загальний і специфічний. Під загальним капіталом прийнято розуміти знання і навички, які мають цінність і можуть застосовуватись у різних сферах. Специфічний, або універсальний (спеціальний), капітал, – це ті знання і навички, в яких зацікавлена певна фірма або які необхідні для певного виду діяльності.

На нашу думку, основні положення теорії людського капіталу визначають певні специфічні риси конкурентоспроможності фахівця, які, безперечно, варто враховувати у процесі її формування.

У відповідних психолого-педагогічних дослідженнях наголос робиться зазвичай на тому, що конкурентоспроможність визначається не лише професійним, а й значною мірою особистісним компонентом майбутнього фахівця.

Особливе місце серед основних характеристик конкурентоспроможної особистості займають здатність до адаптації (М.Варій, В.Хапілова, В.Фомін, Г.Бордовський) і прагнення успіху (О.Злобіна, В.Тихонович, О.Філь). При цьому конкурентоспроможна особистість визначається як така, що здатна швидко й безболісно адаптуватися до постійних змін суспільних умов, науково-технічного прогресу й нових видів діяльності та форм спілкування за умови збереження позитивного внутрішнього психоенергетичного потенціалу й гармонії. Успіх трактується дослідниками як позитивний наслідок роботи працівника, значні досягнення, удача, талан. Відповідно конкурентоспроможність особистості у сенсі прагнення успіху визначається її поведінкою, зокрема намаганням перемогти у суперництві з

іншими, досягнути поставленої мети, зайняти найбільш значуще місце у суспільстві.

У педагогічних дослідженнях (В.Мезинов, Т.Сливіна, Т.Пронюшкіна, В.Шаповалов та ін.) конкурентоспроможність визначається як динамічне, системне, багаторівневе особистісне утворення, яке характеризується сукупністю сформованих особистісних і професійних якостей (вони в узагальненій формі відображають систему ставлення людини до суспільства, професії, колег, самої себе); професійних знань і адекватних способів поведінки у професійній діяльності. В.Андреев поняття «конкурентоспроможна особистість» трактує як «особистість, для якої характерні прагнення і здатність до високої якості і ефективності своєї діяльності, а також до лідерства в умовах змагальності, суперництва і напруженої боротьби зі своїми конкурентами» [7, с. 26].

В інших дослідженнях (В.Фомін, А.Флієр, Г.Бордовський, Є.Мітін, С.Хазова) основними ознаками конкурентоспроможності фахівця вважаються професійна компетентність і мобільність, цілеспрямованість, наполегливість у досягненні мети, здатність робити вибір і приймати відповідальне рішення, орієнтація на ефективність і якість, творче ставлення до справи, системне бачення проблеми, вміння успішно представляти себе, професійно-моральна і громадянська активність тощо. Дуже важливим є визначення конкурентоспроможності фахівця через відповідність об'єктивним вимогам роботодавця, робочого місця або посади, яку треба довести в умовах суперництва (І.Віріна, С.Цимбалюк, Е.Мінько).

Водночас аналіз педагогічних наукових досліджень, присвячених визначенню сутності і формуванню конкурентоспроможності майбутнього фахівця свідчить, що не завжди беруться до уваги два основних принципових моменти. Перший – це головна умова конкурентного середовища – суперництво між суб'єктами ринку праці і задоволення потреб споживачів освітніх послуг. Другий – це те, що в умовах навчального закладу в процесі підготовки майбутніх фахівців неможливо оцінити реальний рівень їх конкурентоспроможності, оскільки ця якість виявляється безпосередньо в процесі включення у професійну діяльність.

Узагальнюючи вищезазначене, пропонується визначати конкурентоспроможність випускника вищого навчального закладу як:

– інтегральну, динамічну, багаторівневу комплексну характеристику особистості, яка дає змогу їй реалізовувати себе в умовах суперництва у вирішенні професійних і життєвих завдань і яка проектується на всі сфери життєдіяльності людини;

– новий якісний стан спеціаліста, що разом із орієнтацією на власні сили сприяє подоланню невизначеності, індивідуального психологічного бар'єра, впорядкуванню всієї системи життєдіяльності, розкриває ті індивідуальні характеристики людини, від яких залежить успішність виконання певних видів діяльності, що забезпечують

її переваги порівняно з іншими у професійному і життєвому планах;

– якість, що виявляється в процесі виконання професійних завдань на конкретному робочому місці або під час здійснення певного виду діяльності і забезпечує швидку адаптацію особистості до постійних змін навколишнього середовища та реалізацію її потенціалу у нових соціально-економічних умовах;

– рівень якості робочої сили, який у поєднанні з особистісними характеристиками працівника дає можливість відповідати вимогам конкурентного ринку, задовольняти динамічні інтереси і потреби споживачів (роботодавців);

– високий рівень професійної компетентності, професійної творчості і самореалізації у поєднанні зі здатністю формулювати цілі професійного самовдосконалення;

– здатність усвідомлювати, переосмислювати і творчо перетворювати свій особистий і професійний досвід, проектувати майбутні професійні і життєві ситуації та на основі самоаналізу і самоменеджменту інтегрувати новоутворені інновації в систему власної діяльності і поведінки;

– властивість особистості, яка виявляється в ефективності самопозиціонування, самоконтролю, побудови лінії власної поведінки у суперництві з іншими претендентами для досягнення поставленої мети, підвищення соціального статусу, значимості у суспільстві;

– здатність до прискореного якісного зростання, закріплення нових досягнень, підготовки до нового зростання й успішного руху сходинками службової кар'єри на основі самооцінки, самопозиціонування, самоаналізу.

Нарешті, конкурентоспроможність майбутнього фахівця доцільно визначати як потенціал, який особистість накопичує у процесі навчання і загалом упродовж усього життя.

Отже, в умовах навчального закладу конкурентоспроможність майбутнього фахівця може визначатися як його потенційна здатність відповідати й успішно реагувати на нові вимоги соціального середовища. Тому система підготовки майбутнього фахівця має враховувати не лише формування професійних компетенцій, а й розвиток здібностей до побудови власної кар'єри, що виявляється в рамках саморозвитку особистості через самоактуалізацію, самовдосконалення і самореалізацію. Відповідно, визначення рівня конкурентоспроможності в умовах навчального закладу може здійснюватися лише шляхом оцінювання здатності студента до його прогресивного розвитку як особистості, здатності до саморозвитку і навчання упродовж всього життя. З цього питання варто підтримати позицію С.Резника, що головне в навчальному процесі – визначити роль і механізми поведінки самого студента в забезпеченні власної конкурентоспроможності [8, с. 4].

З огляду на сутність феномену конкурентоспроможності, заслуговує на увагу акмеологічний

підхід, спрямований на розв'язання проблем становлення професіонала, професіоналізму та культури як інтегрованого показника розвитку людини.

Як зазначає Н.Гузій, соціальний запит суспільства на професіонала, здатного навчатись протягом життя в умовах жорсткої конкуренції на ринку праці та розвитку інформаційної цивілізації, виявив потребу наукового забезпечення практики неперервної (загальнокультурної і спеціально-професійної) освіти. Зазначені тенденції актуалізували наукове оформлення акмеології, предметом вивчення якої є сукупність багатозмістових факторів, властивих зрілій особистості та пов'язаних з її розвитком і реалізацією творчого потенціалу засобами освіти і самоосвіти; формування індивідуальної стратегії життєтворчості; становлення методології високопродуктивної професійної діяльності [9].

В акмеології об'єктом дослідження визначають людину, яка досягає найвищого рівня розвитку як індивід, особистість, суб'єкт діяльності і як індивідуальність [10, с. 16].

Акмеологічна культура переважно визначається як новоутворення особистості, що забезпечує людині прискорення якісного зростання, закріплення нових досягнень і підготовку до нового зростання; як рівень сформованості найважливішої компоненти – професійної компетентності. При цьому практична реалізація професійної компетентності виявляється через самореалізацію як одну з основних цінностей людини, яка відображає її здатність повніше виявляти свої можливості і потенціал, втілювати їх у життя у процесі продуктивної професійної, суспільної, родинної, духовної діяльності [11, с. 21].

Акмеологічна культура виконує кілька функцій: інтегрувальну, координувальну, проектувальну і регулюючу. Інтегрувальна функція дає змогу інтегрувати властивості людини як індивіда, особистості і суб'єкта в її індивідуальність. На рівні особистості інтегрувальна функція забезпечує поєднання в єдину систему ціннісно-змістової, мотиваційно-цільової та емоційно-вольової сфер особистості. Координувальна функція узгоджує сутнісні сили особистості і її діяльнісні прояви у всіх сферах особистості. Проектувальна функція передбачає «випереджальне відображення» життєвого шляху людини, створення «моделей потрібного майбутнього». Регулююча функція акмеологічної культури сприяє ефективному процесу саморозвитку на всіх його рівнях (самоактуалізація, самовдосконалення, самореалізація) [10, с. 219–221].

Отже, акмеологічна культура забезпечує цілісне узгодження всієї системи індивідуально-особистісних якостей людини з умовами її життєдіяльності, причому в ролі механізму такого узгодження постає саморегуляція, яка дає змогу актуалізувати можливості особистості, компенсувати недоліки, здійснювати регуляцію індивідуального стану відповідно до завдань саморозвитку.

Нарешті, як зазначає Л.Рибалко, лідерство конкурентоспроможної людини на ринку праці

визначається тим, наскільки вона усвідомила необхідність своєчасного розкриття і реалізації власного потенціалу самості, досягнення акме (найвищого ступеня розвитку особистості), подолання перешкод, що заважають цим процесам [12].

Порівняння сутностей конкурентоспроможності фахівця і акмеологічної культури дає змогу виявити їх тісний зв'язок. Зокрема, він полягає у спільних рисах і характеристиках, таких як інтегровальна, координувальна, проектувальна і регулююча функції; система особистісних якостей і діяльнісних проявів; особистісна якість, що забезпечує успішність адаптаційних процесів, прискорення процесу саморозвитку, фіксацію досягнень і корегування траєкторії власного розвитку, узгодження системи індивідуально-особистісних особливостей людини з умовами її життєдіяльності тощо.

На основі наведеного порівняння можна зробити висновок про те, що за акмеологічним підходом конкурентоспроможність фахівця потрібно розглядати як результат процесу самореалізації особистості, власних можливостей у професійній діяльності, характеристиками якого є набуття переваг у конкурентній боротьбі на ринку праці, максимальне задоволення потреб споживача робочої сили, ефективна адаптація до мінливого професійного середовища, набуття відповідного соціального статусу, формування успішної кар'єри тощо. Варто зазначити, що відповідно до такого трактування конкурентоспроможність фактично є проявом акмеологічної культури особистості.

Отже, в процесі формування конкурентоспроможності майбутнього фахівця важливими чинниками є застосування акмеологічних принципів у процесі розвитку професіонала, підвищення професіоналізму і акмеологічної культури, системоутворюючим фактором якої є ціннісна орієнтація на самовдосконалення, що, в свою чергу, визначає високі особистісні стандарти діяльності, формує сприйняття успішності власної кар'єри, допомагає розвивати уміння досягати високих результатів як у саморозвитку, так і в конкретних видах діяльності.

Література

1. Кремень В. Освіта і наука України: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи) / Василь Кремень. – К.: Грамота, 2003. – 216 с.
2. Андрущенко В. Організоване суспільство / В.Андрущенко // Інститут вищої освіти АПН України. – К., 2006.
3. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. / А.І. Кузьмінський. – К.: Знання, 2005. – 486 с.
4. Нічуговська Л.І. Адаптивна концепція математичної освіти студентів ВНЗ як основа формування їх конкурентоспроможності / Л.І. Нічуговська // Пост-методика. – 2008. – № 4 (81). – С. 2.
5. Ничкало Н.Г. Професійна освіта і навчання: проблеми взаємозв'язку з ринком праці [текст] / Н.Г. Ничкало // Формування широкого кваліфікацій робітників. Вклад ПТО у розвиток трудового потенціалу XXI століття: зб. матер., підгот. у рамках реалізації укр.-нім. проекту «Підтримка реформи професійно-технічної освіти в Україні» / Ю.Вайс, Н.Ничкало, А.Сімак та ін. – Ніжин: ТОВ «Вид-во «Аспект-Поліграф», 2007. – С. 134–138.
6. Фатхутдинов Р. Национальная идея повышения конкурентоспособности России и подготовка кадров / Р.Фатхутдинов // Управление персоналом. – 1999. – № 1.
7. Андреев В.И. Конкуренология: учебный курс для творческого саморазвития конкурентоспособности / В.И. Андреев. – Казань: Центр инновационных технологий, 2004. – 408 с.
8. Резник С.Д. Основы личной конкурентоспособности: Учеб. пособ. / С.Д. Резник, А.А. Соколова. – М.: Инфра-М, 2010. – 251 с.
9. Гузій Н.В. Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та теоретичні аспекти: Монографія / Н.В. Гузій. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2004. – 243 с.
10. Деркач А. Акмеология в вопросах и ответах: Учеб. пособ. / А.А. Деркач, Е.В. Селезнёва. – М.: Изд-во Моск. психол.-соц. института; Воронеж: Изд-во НПО «МОДЕК», 2007.
11. Абдалина Л.В. Психолого-акмеологическая модель развития профессионализма педагога: автореф. дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.13 / Л.В. Абдалина. – Тамбов, 2008.
12. Рибалко Л.С. Акмеологічні засади професійно-педагогічної самореалізації майбутнього вчителя: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Л.С. Рибалко. – 2008.

Анотації

Тетяна АНДРІЯКО

Конкурентоспроможність як прояв акмеологічної культури особистості

У статті на основі аналізу економічних, психологічних, педагогічних підходів сформульовано поняття конкурентоспроможності, обґрунтовано висновок про конкурентоспроможність як прояв акмеологічної культури особистості.

Ключові слова: конкурентоспроможність, акмеологічна культура, самореалізація, самовдосконалення.

Татьяна АНДРИЯКО

Конкурентоспособность как проявление акмеологической культуры личности

В статье на основе анализа экономических, психологических, педагогических подходов сформулировано понятие конкурентоспособности, обоснован вывод о конкурентоспособности как проявлении акмеологической культуры личности.

Ключевые слова: конкурентоспособность, акмеологическая культура, самореализация, самосовершенствование.

Tetyana ANDRIYAKO

Competitiveness as a display of acmeological culture of personality

On the basis of the analysis of economical, psychological and pedagogical approaches, the concept of competitiveness is formulated in the article. The conclusion is substantiated about the competitiveness as a display of acmeological culture of personality.

Keywords: competitiveness, acmeological culture, self-realization, self-perfection.